

SİDE DİLİ İLE YAZISI HAKKINDA NOTLAR VE SİDE DOĞU ŞEHİR KAPISINDA BULUNAN YAZIT

Dr. MUHİBBE DARGA

Bir Pamphylia şehri olan Side'de Yunancadan ayrı bir dilin konuşulmuş olduğu ve bu dilin Yunan alfabesinden farklı bir yazı ile yazıldığı, aşağı yukarı yüz seneden fazla bir zamandanberi Side sikkeleri sayesinde bilinmekte olup, bu yazıyı çözmek için denemeler dahi yapılmıştı. Bu yazıtların kısalığı konu ile ilgilenen bilgileri bir sonuca götürmemiştir. 1914 harbinden biraz önce İtalyan arkeologlarından Paribeni ve Romanelli'nin Side'de bulduğu Yunanca-Sidece çift dilli yazıt¹ ve 1949 yılında hocam Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'in başkanlığında yapılan Side kazısında bulunan yeni bir bilinguis² ile çift dilli yazıtların sayısı ikiye yükselmişti. Son olarak 1964 yılında Side'de doğu şehir kapısı civarında yalnız Side yazısı ile yazılmış uzunca bir yazıt meydana çıkartılmıştır (res. 6-8). Bu sonuncu yazıttan faydalanmak iznini bana veren kıymetli hocam Prof. Mansel'e burada candan teşekkürlerimi sunarım.

Yazıtın sınırlı olduğunu düşünerek sikke lejandlarına dayanılarak yapılan çözümlene denemelerinin teferruatına girmiyorum. Bu vesile ile bu konu ile ilgilenen bilgilerin adlarını hatırlatalım :

Duc de Luynes (1846), O. Blau (1855), W.H. Waddington (1861), J. Friedlaender (1877-83), J.P. Six (1897), C.T. Seltman (1924), S. Atlan (1950-1966). Bu bilgiler Side yazısında Yunan ve Fenike harflerinin mevcudiyetini farketmişlerdir.

Bugün Side yazısının okunmasını ve kısmen çözümlenmesini iki bilginine borçluyuz. Birincisi Sidece hakkında ilk başarılı etüdü veren

¹ R. Paribeni - P. Romanelli, *Studii e ricerche archeologiche nell'Anatolia meridionale, Monumenti Antichi dei Lincei XXIII* (1914), st. 128 - 129; H. Th. Bossert, *Bulleten*, XIV, 53 (1950), s. 19 v. d., lev. I, res. 1 - 2; J. Friedrich, *Entzifferung verschollener Schriften und Sprachen*, 1954, s. 95 res. 54; W. Brandenstein, *Minoica, Festschrift zum 80. Geburtstag von J. Sundwall*, 1958, s. 89, lev. 1; A. M. Mansel, *RE*, Suppl. - Bd. X, st. 880.

² *Bulleten*, ay. y., lev. 1, res. 3 - 4; *Minoica*, s. 89 lev. 1; J. Friedrich, *ay. es.*, s. 96, res. 55.

müteveffa hocam Prof. H. Th. Bossert'tir. Yazısı "Eski Side halkının yazı ve dili", *Belleten* XIV, 53, 1950" da yayınlanmıştır.

İkinci bilgin ise, Prof. Bossert'in elde ettiği sonuçlara yenilerini ekleyerek çözümünü daha ileriye götüren Graz Üniversitesi İndo-Avrupaî diller mütehassısı Prof. W. Brandenstein'dir. Bu konudaki etüdü "Sprache und Schrift von Side in Pamphylien" ismi altında "Minoica" da (Sundwall'i anma kitabı) neşredilmiştir. Bu arada Heubeck'in ilginç görüşlerini de hatırlamak yerinde olur³.

Şimdi Side yazısı ve dilinin kaynaklarını gözden geçirelim. Bu kaynakları iki grup altında inceleyebiliriz :

I. Antik yazarlardan edindiğimiz bilgi ve Sidece kelimeler.

II. Side yazısı ile yazılmış yazıtlar.

I. *Antik yazarlardan edindiğimiz bilgi* :

1 — *Arrianos*'un, *Anabasis*'inde⁴ bize naklettiği bilgidен, Pamphylia'da Side şehrinde Yunancadan ayrı bir dilin konuşulduğunu öğreniyoruz. *Arrianos*'a göre "Side'liler Aiolya'daki Kyme menşeli olup Kıymeliler adını taşırlar". Side'lilerin konuştuıkları dil ise "evvelce mevcut olmıyan Side'lilerin komşuları olan barbarlarınkinden farklı, yalnız kendilerine mahsus bir dildir". *Arrianos*'un vermiş olduğu kayıtlara göre şu sonuçlara ulaşılıyorz :

Menşe itibariyle Side'liler Kyme'li göçmenlerdir. Bu Kyme'li Yunanlılar Side'ye yerleştikten biraz sonra Yunancayı bırakmışlar, aynı şehirde oturan barbarlarınkinden farklı, evvelce mevcut olmıyan yalnız kendilerine mahsus bir dili konuşmaya ve yazmaya başlamışlardır. *Arrianos*'un verdiği bilgiye göre Side'nin yerli dilinin barbar komşularınıninkine uymaması gerekmektedir.

2 — *Acta Apostolorum*'daki⁵ bir pasaja göre Pamphylia'da M. s. I. yüzyılda Yunancadan başka yerli bir dilin de konuşulmuş olduğu bildirilmektedir. *Acta Apostoloum* II, 10'da Kappadokia, Pontos, Asia, Phrygia ve Pamphylia gibi Küçük Asya Dilleri birbirinden ayırdilmektedir.

Pamphylia Yunan dialekti ile meşgul olmuş bulunan Yunan dili uzmanlarının hepsi, Pamphylia Yunancasındaki bazı elemanların

³ A. Heubeck, *Beitraege zur Namenforschung*, IV, 1953, s. 122 - 125.

⁴ A. G. Roos, *Arrianus, c. I Alexandri Anabasin Continens*, Leipzig 1907, Liber I. 26,4.

⁵ *Yeni Ahit, Resullerin işleri*, II, 10.

ancak Yunanca olmıyan bir temel dilin etkisi ile izah edilebileceği kanaatindedirler⁶. Acaba Side dili, Pamphylia Yunancasını etkileyen temel dil midir? Ya da bu temel dillerden biri midir?

Bundan onbeş sene evveline kadar bu sorulara cevap verilemiyordu. Zira Sideceye ait bilgi ve kelimeler pek azdı. Sidece, Side diline ait, tek bir kelime şeklinde yine antik kaynaklar vasıtasıyla bize intikal etmiştir.

3 — *Hesykhios*'un lûgatinde⁷ Side'ce bir tek kelime veriliyor ki o da “ζεργαρά” = “cırcır böceği” veya “çekirge” anlamına gelen kelimedir. Bossert'e göre “ζεργαρά” lâtince “cicada” kelimesinden güçlkle ayrılır; “cicada” kelimesi ilse lâtinceden müştak dillere geçmiştir⁸. Misal olarak “cigale” (Fransızca), “cigala” (Provançe lehçesi), “cigala” (İtalyanca), “cigarra” (İspanyolca) gösterilebilir.

Bu Side kelimesi İndo-Avrupaî dillere ait bir kelime gibi gözükmekte ve bu dil gurubundaki r/ l-d değişmesini göstermektedir⁹.

4 — *Stephanos Byzantios*¹⁰ tarafından bize intikal ettirilen Miletli Hekataios'un (M. ö. VI. y. y.) bir kaydı enteresan bilgi vermektedir. Bu kayda göre Pamphylia'nın bir şehri olan Side şehri Mino-tauros'un kızı olup, Molos adlı biriyle evlenen “Side” tarafından kurulmuştur. Bir adaya da Side'nin eşinin adı verilmiştir. Halen bu ada bilinmemektedir.

Hekataios'un kaydettiği kuruluş geleneği, Side iskânını Girit'teki Minoslular ile Side'nin kocası “Molos” ya da “Kimolos” dolayısıyla Kiklad halkı ile birleştirmektedir (Kimolos adası sabun toprağı ile meşhur Melos ve Sifnos arasındaki Kiklad adasıdır).

Antik kayıtlardan çıkarılan sonuç şudur :

1. Arrianos'dan bize intikal eden bilgi Side şehrinin kuruluş tarihini ve Side ahalisini mutlak surette Yunanlılara irca ettirmektedir.

2. Arrianos'dan çok daha eski olan Hekataios ise böyle bir husustan bahsetmemekte, Side'nin kuruluşunu Girit'e bağlamaktadır.

Arrianos tarafından verilen bilgiyi, Büyük İskender devrindenberi yayılabilen “Panhellenismus”un etkilememiş olması düşünülemez.

⁶ Bk. *Belleten*, XIV, 53 (1950), s. 16.

⁷ M. Schmidt, *Hesykhii Alexandrini Lexikon*, Jena 1860, s. 255, 91.

⁸ *Belleten*, ay. y., s. 16.

⁹ *Ay. y.*, s. 16.

¹⁰ *Stephanus Byzantius*, Vol. I (Lipsiae 1825), s. 376 - 377.

Hekataios, kitaplarından birinde, herşeyi “Hellenler”e irca etme teşebbüslerinin daha o zaman, yani M.ö. VI. y.y. da şüphe ile karşılanmış bulunduğunu da söyleyebilmekte, bu vesile ile “. Yunanlıların gelenekleri birbirini nakzette olup bana da gülünç görünmektedir” diye yazmaktadır.

Hele Küçük Asya’da herşeyi Yunanlılara götürmenin ne kadar hatalı ve yanlış olduğu son yirmibeş sene içinde yurdumuzda yapılan arkeolojik araştırmalar ve Küçük Asya’nın arkeolojik ve filolojik belgeleri hakkında yayınlanan Avrupa’lı ve Türk bilginlerinin titiz incelemeleriyle ortaya çıkmaktadır.

Hesykhios’un lûgatinde “σίδη” “nar” anlamına gelmektedir; Yunanca’da “nar” için “ρο(ι)ά” kelimesi vardır. Tesadüfen Yunancaya geçmiş olan “σίδη” kelimesi de, Side şehrinin Yunanca olmayan yerli diline ait olmalıdır. Bununla beraber, bu meyveye delâlet eden “Side” kelimesi, bilhassa nar’ın Akdeniz havzasında geniş ölçüdeki yayılması dolayısıyla, tipik bir Sidece kelime olmayabilir ve başka bir dilden Sideceye geçmiş bulunabilir. Bu meyve, birçok Side sikkelerinde, bir dereceye kadar şehir arması vazifesini görür.

II. Side yazısı ile yazılmış belgeler :

Bunları iki gurup halinde inceleyebiliriz :

1 — Yazıtlar; bunların sayısı 1964 yılında bulunan yazıt ile üçü geçmemektedir.

2 — Side’de darbedilmiş olan ve Sidece lejand ve harf ihtiva eden sikkeler.

1 — Side yazıtları :

a) *Apollonios bilinguis*’i (M.ö. III. y.y.).¹¹

b) *Artemon bilinguis*’i (M.ö. II. y.y.).¹²

c) *Doğu şehir kapısı yazıtı*¹³.

a) *Apollonios bilinguis*’i (res. 1-2):

Bossert tarafından transkripsiyon ve tercüme denemesi yapılmıştır¹⁴. Daha sonra 1958 senesinde, Bossert’in buluşlarına Brandenstein yenilerini eklemiştir.

¹¹ Bk., res. 1 - 3.

¹² Bk., res. 4 - 5.

¹³ Bu son bulunan yazıt (res. 6 - 8), şehrin doğu surunun üç gözlü doğu kapısının üst terasında, güney batı köşesinde 12 no. lu burçtan 50 m. mesafede kumlar içinde bulunmuştur. Bk. s. 10 ve n. 27.

¹⁴ Bk., *Belleten*, ay. y., s. 22 - 25.

Bossert, Yunanca özel adlardaki harflerin ses kıymetlerini Side yazıtına tatbik ederek bu yazıtın transkripsiyonunu yapmış, bu alandaki bilgi ve tecrübesi sayesinde onu kısmen anlamağa muvaffak olmuştur. Bu yazıtı ikinci defa ele alan Brandenstein ise çözümü daha ileriye götürmüştür.

Brandenstein'in bu yazıttan çıkardığı sonuçları kısaca gözden geçirelim¹⁵.

Yazıttaki “’Απολλώνιος”, Sidece “Poloniu” eşitliğinden şu sonuçlar elde edilmektedir :

1) Açık hecede baştaki “a” sedasının düşmesi, yani apharesis hali. Bu hal, Küçük Asya dillerinde çok yaygındır^{15a}, bilhassa Pamp-hylia'da Sidecenin kullanılmış olduğu bu bölgede konuşulmuş olan Yunanca dialektinde de görülmektedir. Bundan başka Lykçe'de “Pulenjda” = “’Απολλωνίδης” Karia dilinde “Πολλις” = Yunanca “’Απελλις”. Bu örneklerle dayanarak Brandenstein, Side sikkeleri üzerindeki “Po” hecesinin, “Polon” okunabileceğini ileri sürer. Bu da Side'nin baş tanrılarında biri olan “’Απόλλων”a eşittir¹⁶.

2) Sidecede, Yunancadaki ο (omikron) ile ω (omega) farkı yoktur. Uzun ve kısa sesliler arasındaki fark yazı ile belli edilmemektedir. Gerek ω, gerek ο için tek bir şekil Ϝ (Brandenstein [Br.] n. 2 bk. res. 9) kullanılmıştır.

3) Yunancadan farklı olarak, -ll- çift konson (gémiation) Sidecede yoktur. Tek konson ϫ (Br. n. 3) işareti ile ifade edilir.

4) Yunancadaki, -ς- (sigma) nominatif ekinin Sidecede kullanılmadığı anlaşılıyor: Sidece “Poloniu” da olduğu gibi. Aynı durumu Lykçe'de de görüyoruz: “’Απολλωνίδης”, Lykçede “Pulenjda” olmuştur. Nominatifde, ismin yalın hali, eksizdir. Çivi yazısı hititçesinde ve hiyeroglif hititçesinde aynı husus mevcuttur¹⁷.

5) Yunanca “-ιος” eki Sidecede “-iu” olarak görülmektedir. Yunanca “’Απολλώνιος”, Side dilinde “Poloniu”dur. Side yazıtlarındaki Yunanca saf bir Attika lehçesi göstermektedir. Bununla

¹⁵ *Minoica*, s. 81 - 82, res. 9.

^{15a} H. Kronasser, *Etymologie der hethitischen Sprache*, 1, Wiesbaden 1962, s. 33-35.

¹⁶ Krş. A. M. Mansel, *RE*, Suppl. - Bd. X, st. 891/92.

¹⁷ Bk. aş. s. 7, n. 20.

beraber Pamphylia'da başka lehçeler de konuşulmuş olmalıdır. Attika Yunancasında “—ιος”, burada “—ις”, “—ις” olarak yazılmış ve “—ijus” telâffuz edilmiştir. “’Απολλώνιος” için yerli bir form olan “*Πολλώνι(ι)ς” beklenmekte ise de, bu şekile bugüne kadar tesadüf edilmemiştir. Bu suretle Side dilinde üçüncü “o”nun yani omikron sedasının niçin başka bir işaretle yazılmış olduğu anlaşılmıştır. Zira bu bir “u” χ (Br. n. 6). dur. Yunanca “’Απολλώνιος”, Sidece

$\underline{\chi} \underline{\upsilon} \underline{\delta} \underline{\delta} \underline{\iota} \underline{\kappa} \underline{\sigma} \underline{\nu}$

δ (Br. n. 2), bu işaretle o ve ω ifade edilmiştir.

“—ios” ekindeki o (omikron) ise χ işareti ile yazılmıştır ki, bu da “u” sedası verdiğini göstermekte olup, Pamphylia Yunan lehçesinde “—ius” ekine tekabül etmektedir. Bu, Pamphylia lehçesinde nomi-tanif ekidir.

Bilinguisin ikinci kelimesi olan Yunanca “’Απολλοδώρου” Sidece “Pordor- I” eşitliğinden de şu sonuçlar elde edilmektedir¹⁸.

1) Baştaki a'nın açık hecelerde düşmesi (aphairesis).

2) Yunanca o (omikron) ω (omega) farkı Side yazısında ayrde-dilmemektedir, yani tek bir harf, δ işareti, o ve ω (omega) yerine kullanılmaktadır.

3) “’Απολλοδώρου”, Sidece *pordor* - I (*polodor > *póldor); ortadaki sesli harfin senkopu, yani ortadaki “o” harfi pek hafif telâffuz edildiğinden ortadan kaybolmuştur. Üç heceli kelimelerde ortadaki zayıf bir hece kaybolabilir. Sidecede birinci “o” nun üzerinde kuvvetli bir aksent kabullenmek lâzımdır.

4) **Poldor* — kompositumu, uzak asimilasyondan dolayı “Pordor-” şeklini almaktadır. Üçüncü sessiz harf ile geçişmeden ötürü l > r'e asimile olmuş, Sidece “*Poldor > Pordor—” meydana gelmiştir¹⁹.

Burada şu hususu da hatırlamak faydalı olacaktır. Küçük -Asya 1. bin İndo- Avrupaî dillerinde ortadaki vokalin senkop'u bahis konusu olan kelimelerdeki “—λλ—” geminasyonu, Apollonios özel

¹⁸ *Minoica*, s. 82 v.d.

¹⁹ *Ay. j.*, s. 82.

adında görüldüğü gibi, Yunancadan başka dillerde “—λδ—” olarak görülür. Lydia dilinde “—λλ—” ’i, “—λδ—” olarak buluyoruz : “’Απόλλων” Lydçede “Pλdāns” şeklini almaktadır. Karia dilinde ise “—λδ—” sedası bilhassa çoktur. Side yazıtları devrinde (M.ö. III-II. y.y.), Küçük Asya dillerinin —ld— sedası, Yunancada —ll— geminasyonu olmuş ve sonunda basitleşerek “l” sedası haline gelmiştir. Yukarıda gördüğümüz gibi, Sidecede —λλ— geminasyonu mevcut değildir.

5) Sidecede genitif eki (ismin —(n)in hali), Brandenstein levhasının 9 no.lu işareti (\int) ile gösterilmektedir. Bilhassa seslilerden sonra görülmesi nazarı itibare alınırsa, “Poloniu-a \int ” kelimesinde olduğu gibi, bu işaret bir sessiz harfi göstermiş olmalıdır; muhtemelen sesli bir “s”, veya bir “z” sedası vermiş olmalıdır.

Daha evvel görüldüğü gibi Sidecede, Yunanca nominatif eki —os (Pamphylia’da —υς), ile yine Yunanca —ios (Pamphylia’da —ιως) farkı görülüyor; Sidecede “—iu” (\int) olarak mevcuttur²⁰.

Yunanca yazıttaki “τὸν Ἀπολλωνίου” ibaresi, Sidecede “Poloniu-a \int ”’ye tekabül ediyor. Burada (\int) (Br. n. 9) işareti ile biten normal bir genitif değil bilâkis “—a (\int)” ile genitifin daha ileri bir terkiibini buluyoruz. Bu hal, Luvi dilindeki genitif yapılışını akla getiriyor. Luvçada genitif —ašši aidiyet gösteren sıfat ile yapılır: Misal: “maššanašši— “= “tanrının” anlamına gelir.

²⁰ Görüldüğü gibi “—iu” (\int) özel isimlerin nominatif halidir. İsmiñ takısı, yalnız hali, yani gövdesidir. Bu bilinguis’de görüldüğü gibi, aynı hale Anadolu İr-İo -Avrupaî dillerinden çivi yazısı hititçesinde ve hiyeroglif hititçesinde nominatifde ismin sadece gövdesine de rastlanıyor. Krş. : KBo III 7 Vs. I 1 mKi-il-la; 13 Vs. 10 mLa-pa-na-i-la; 11 mPam-ba; KBo IV 12 Vs. 1 mHa-at-tu-ši-li; KBo VIII 18 Vs. 2 mMu-u-ya-ta-al-li; ABoT 20 Vs. I 1 fHa-ti-ia; KUB IX 27 I 1 fPiš-ku-ya-at-ti; KUB XI 35 I 1 mHa-at-tu-ši-li; KUB XV 5 III 1 fDanu-ḫé-pa; KUB XXI 29 I 11 mHa-an-ti-li; KUB XXIX 7 Vs. 27 fŠi-lal-lu-ḫi; KUB XXXI 68 Rs. 32’,38’ mHi-eš-ni-i; KUB XXXIV 45 Vs. 10’ mHa-ap-pu-ya-aš-šu, 11 mKu-uk-ku-ya; KUB XXXVIII 37 III 5 mHi-eš-ni-i. Bk. E. Laroche, Les hiéroglyphes hittites, Index, s. 285 - 287, Paris, 1960.

“tiyammaššiš^DUTU-za” = “yerin güneş tanrısı” demektir²¹.

Brandenstein’a göre, Yunanca verbum finitum “ἀνέθηκεν”, Sidecede yoktur. Yunanca akusatif halini gösteren “εἰκόνα”, Sidece “maşara”nın karşılığıdır²². Bu suretle “maşara” = “resim, tasvir, dinî resim” mânasına geliyor. Sidece çekirge anlamına gelen “ζειγάρᾱ” kelimesinin sonunda da “-ara-” son sesi bulunmaktadır.

Brandenstein’in teklifine göre Sidece “maşara” akusatif objekt olmaktadır. Neutrum bir kelime olduğu takdirde nominatif-akusatif neutrum gövde olmalıdır. Kretschmer’e göre Hititçe “wassuwar = giyim” isim yapısının teşekkülü buna paraleldir²³.

Bu Sidece yazıtın sonunda birkaç işaret kaybolmuştur. Brandenstein bu kısmı “k(?)^l°u [xxxx]” olarak okuyor ve baştaki ↑ işaretine “k(?)” sedası teklif ediyor. Yunanca “θεοῖς πασίν” = “bütün tanrılara” (datif objektif) tekabül etmektedir²⁴.

Sidece metinde, Yunanca metinde mevcut olan verbum finitum “ἀνέθηκεν” yoktur. Fakat birçok Yunanca adak kitabelerinde de bu fiil terkedilmiştir. Nitekim sonra inceleyeceğimiz ikinci bilinguis’in (Artemon yazıtı) Yunanca kısmında da mevcut değildir.

b) *Artemon bilinguisi* (res. 3-4) :

Artemon yazıtının Yunanca kısmında (1. satır) Athena okunur. Gerisi okunamamaktadır. Bir adak kitabesi ve yazıtta da Attika karakteri görüldüğü için bu yerde bir datif beklenir, “Ἀθηναίῃ” = “Athenaia” sedasını vermelidir. Okunamayan işaret kalıntılarına göre buraya 4-5 harf yerleştirilebilir; yani kısa bir kelime olabilir, diğer adak kitabelerini gözönüne alarak “Apolloni theo” gibi (tanrı Apollon’a).

²¹ E. Laroche, *Dictionnaire de la Langue Louvite*, 1959, s. 136; J. Friedrich, *Hethitisches Elementarbuch, 1 Teil, Kurzgefasste grammatik*, Heidelberg 1960, s. 186.

²² *Minoica*, s. 83. Krş. G. Neumann, *Untersuchungen zum Weiterleben hethitischen und luwischen Sprachgutes in hellenistischer und römischer Zeit*, Wiesbaden 1961, s. 102.

²³ *Minoica*, s. 83 ve n. 12; bk. J. Friedrich, *ay, es.*, s. 39, 56-57.

²⁴ *Minoica*, s. 83 ve n. 14; Heubeck bu Sidece kelime “tanrı” kelimesini aramaktadır. Bu kalan kelimeyi, kendisi tarafından isbat edilen güney K. Asya’daki “astu” (tanrı), ermenice “astuac” kelimesi ile mukayese etmektedir. Fakat bilinguislerden henüz ses kıymeti tesbite muvaffak olunamıyan baştaki ↑ işaretine (krş.

Kıbrıs alfabesi ↑-ka, ↑-ti) “ka” ses kıymeti verilecek olursa Sundwall’in tespit ettiği adlar arasında Karia adları ile mukayese edilebilir. Krş. “*Ktba*”.

Burada kırık yer için “θεῖ” kelimesi beklenebilir: “θεῖ” = tanrıçaya (datif), “Tanrıça Athena” ’ya mânasını taşır. Bu Yunanca kısmın karşılığı Side yazıtında “ $\zeta \delta \zeta \theta \zeta \eta \zeta$ = ? *iathan*?” şeklinde- dir. Anlamı da Yunanca yazıtinkine eşit olarak “Tanrıça Athena’ya” dır. Bundan da şu sonuçlar çıkarılmaktadır²⁵:

1 — “ $\times (?)iathan \times (?)$ ” Side terkibi de, Athena’nın adı ve diğer Pamphylia şahıs adları gözönüne alınarak veya örnek tutularak “*Than* $\times (?)$ ” olarak kabul edilmelidir. Pamphylia adlarında “Atanadorus > Tanadorus”; Lykçede “Tēnegure = Yunanca Athenagoras”. Her iki isimde de görülen apharesis burada da vardır. Yukarıda çift dilli Apollonios yazıtında tesbit edildiği gibi.

Burada tanrıçanın adı olarak kabul edilen “*Thana*”, Sidece Athena’nın karşılığı olup, Isauria şahıs adlarında “Θαννις = Tannis” şeklinde karşımıza çıkıyor.

2 — Yukarıdaki terkimizde ayrıcı işaret olmadan başta bir $\times ?ia$ bulunmaktadır. Veya burada Sidece tanrı kelimesi saklı olmalıdır. Fakat bu ihtimal varit değildir. Zira Apollonios bilinguis’inden tanrı anlamına gelen kelime “*k(?)t°u*” (=tanrı) tesbit edilmiştir. Birinci işaret ζ , Kıbrıs alfabesinin harfleriyle mukayese edilecek olursa, onu “*g*” olarak kıymetlendirmek icapedir. Bu suretle meydana gelen “*gia-*” kelimesini Pamphylia özel adı “Γιος” ve Kilikia özel adı “Γιάλος ve Yunanca “*gig*”=büyük ile mukayese etmek akla gelir (Krş. Gigas = Dev.).

Bu suretle Sidece “*gia-than* $\times ?$ ”ın mânası “büyük Athenaya” olmalıdır.

3 — Bu terkinin son işareti ζ (Br. n. 17) daha okunamamaktadır ve bu işarete bir datif eki saklı olmalıdır. Bunun kökteki son seda ile bağlantısı henüz tahlil edilemez.

Bilinguis’in başlıca şahsı “*Αρτέμων = Artmon*”dur. Yunanca ismin Sidece yazılışından şu sonuçlar çıkmaktadır :

1 — Apharesis hali yoktur. Zira başta açık bir hece mevcut değildir. Sessiz ile biten “*Ar*” hecesi, *a* düşmez.

²⁵ *Minoica*, s. 84 - 85.

2 — 'Αρτέμων = *Artmon* eşitliğinde orta vokalin senkop'u (bk. yuk. s. 6).

3 — Yunanca adın son sesi -ων Sidecede de mevcuttur (*Artmon*); halbuki diğer özel adlardaki -ος, -ς eki Sideceye alınmamıştır (daha önce gördüğümüz gibi).

Misal: Apollonios Sidece *Poloniu*
Artemon Sidece *Artmon*

Bilinguis'e göre "*Artmon/Artemon*", "*Thanpiu/Atenippiu*"-nun oğludur. Bu durumdan şu sonuç çıkıyor :

1 — Açık hecelerde baştaki "α"nın aphairesis'i.

2 — Tebarüz ettirilmeyen ortaki seslinin senkop'u:

* *Than-īpiu* > *Than-piu*

3 — Çift konson (gémination) Sidece'de yoktur, -ππ-> p,-λλ->l olur.

4 — Yunanca "theta", Side alfabesine yabancı "'Αθήνη" adı ile girmiştir. Sidece Θ Θ , Yunanca Θ (Theta).

5 — Sidece metinde "*Thanpiu* -] " vardır. Buna göre Yunanca metinde "'Αθηνηπιον" beklenir. Bossert ise bunu "'Αθηνηπιον" okur. Bu kısım Yunanca metinde harap durumdadır.

Sidece'de son Yunanca kelime "χαριστήρια = şükran adağı (Akusatif Neutrum Pl.)"na tekabül eden kelime tam transkripsiyon edilememektedir. Bu kelimenin Sidece ses kıymetleri "mab (?)- [uaga] " olarak tesbit edilmiştir²⁶.

c) *Doğu şehir kapısı yazıtı*²⁷ (res. 6-8).

1964 yılında kalker taşı bir blok üzerinde, kumlar içinden çıkarılmıştır. Uzunluk 1,13 m.; yükseklik 0,29 m.; derinlik 0,78 m. dir.

Yazıtın bulunduğu terasın üzerinde ve doğusunda silâh kabartmaları da meydana çıkarılmıştır. Yazıtın bu kabartmalarla ilgisi

²⁶ *Minoica* s. 85, ve s. 89. Seda sırası için Pamphyliya nehir adı "Muabis" (krş., *RE*, Suppl. - Bd. VI, st. 542) ile mukayese edilebilir. Nazarı dikkati celbeden Sidece kelimenin (]) ile bitmesidir, tıpkı genitif tekil ve çoğul gibi; bu sonuncu hal sikke yazıtlarındaki isimlerden belgelenmektedir. Eğer bu kelime, Yunanca da olduğu gibi bir akusatif ise, Sidecede (]) ile biten bir akusatif düşünölmelidir.

²⁷ Buluntu vaziyetinin teferruatı için bk. A. M. Mansel, *Belleten*, XXX, (1960), s. 351; G. E. Bean, *Side kitabeleri*, 1965, s. 74, res. 88 (lev. 27).

muhtemel olmakla beraber henüz kesin değildir. Yazıt iki kısımdan mürekkeptir. Sol taraf dört satırdan ibaret olup, dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Sağ tarafta ise daha uzun üç satır vardır.

Sol taraftaki harflerin yüksekliği 3-3,5 cm. olup sağ tarafa nisbetle daha büyüktür. Bu yazıtın sol tarafta ikinci bir blok üzerinde devam ettiğini tahmin ediyoruz. Sağ taraftaki üç satırdan birincisi diğer satırlara nazaran daha büyük yazılmıştır. Kelimelerin başladığı ve bittiği yeri tesbit etmek güçtür. Harfler aralıksız arka arkaya yazılmıştır. Kelime ayırıcı işarete delâlet eden şekil, birinci satırdaki çift dikey çizgi olabilir. Fakat bu işaret bir rakkam veya harfi de ifade edebilir. Bu kısımdaki harflerin yüksekliği 2,5-3 cm. arasında değişmektedir.

Yazıtımızın harfleri yuvarlak ve işlektir. Harfler, üslûpları bakımından, Artemon yazıtındakilere (M.ö. II. y.y., bk. res. 4-5) benzer. Artemon yazıtı, harflerinin karakterine göre M.ö. II. yüzyıla tarihlenmektedir (bk. *Belleten* XIV, s. 21; *Minoica*, s. 80, n. 2). Eğer yazıtımız M.ö. II. y.y. nin ilk yarısına tarihlenirse, hemen yakınında bulunan silâh kabartmaları ile aynı zamanda yapılmıştır^{27a}.

2 — *Side sikkeleri üzerindeki Sidece yazıtlar :*

Side sikkelerinde Side yazısı en erken olarak M.ö. IV. y.yıl'ın birinci yarısına ait olması gereken beş adet gümüş Side stater'inin ön yüzünde, Side'nin şehir arması olan "nar" tasvirinin sağında ve solunda olmak üzere üç harf şeklinde görülmektedir (Krş. C.T. Seltman, "A Hoard from Side", *Numismatic Notes and Monographs* XII, 1924, s. 1-20, lev. 1-3.).

M.ö. IV. ve III. y.y.'lara ait Side'de darbedilmiş gümüş ve bronz sikkeler üzerinde de mahallî yazılı lejandlar bulunur.

Sidece sikke lejandları genellikle 8-9 harften müteşekkildir. Fakat bunlardan başka iki veya tek harfler de mevcuttur.

9 harflik lejand : | 4 3 2 3 v Ω 4 N

çift harfler : 4^μ , 4/

Çift dilli yazıtlardan elde edilen çözümlene sonuçları sayesinde bu Side sikkelerinde görülen işaretlerden bazıları da okunabilmektedir. Side sikke yazıtları Sidece'nin çözümlenmesinde fayda sağlamakla beraber bazı yeni problemlere de vesile olmaktadır. Yazı, şehrin arması

^{27a} Bk. A. M. Mansel, *Belleten*, XXX, 119 (1966), s. 367 - 375.

olan “nar” (Side) tasvirinin yanındadır. Burada Bossert şehrin ismini (Σίδη) görmüş, sikke darbedenlerin adını ise aramamıştır. Daha geç devir sikke yazıtlarında şehrin adının bahis konusu olduğu anlaşılıyor. Buna göre yerli yazı ile yazılmış lejand’da da Side şehir adını aramak zorundayız. Lejandların ikinci harfi (ψ) = “i” (Br. n. 5) bunun lehine bir delildir. Bu suretle Bossert’le beraber birinci şekli (\mathcal{N}) = “s” (Br. n. 12) ile kıymetlendirmek yerindedir. Üçüncü işaret ise (\mathfrak{h}) (Br. no. 1) açıkça bir “p” sedası vermektedir; buraya kadar “*šip-*” okunabiliyor.

Nar, Side’nin arması olduğuna göre “Side” nar anlamına gelmektedir. Bu kelime Küçük Asya dillerinden yerli bir kelime olup, muhtelif şekillerle de belgelenmektedir. Hesykhios’da nar olarak “ξίμβαι, ροιαι και σίδη” geçiyor. Bundan bir çok sonuçlar çıkar. Burada “s” sedası Kıbrıs alfabesinin Ψ işareti “se” hecesi sayesinde kazanılmıştır.

Eğer sikke lejandlarının üç harfi “*šip-*” okunursa Side’nin “σίδη” formu takviye edilmiş olur. Bundan sonraki işaret ne “d”, ne de “t” sedası verir. Diğer bilinguis’lerden kazanılan “t” sedası olmalıdır. Bu dördüncü şeklin seda kıymetini ispat için nar kelimesinin çeşitli şekillerini araştırmak ve Pamphylia seda özelliklerini tesbit etmek icapeder. Evvelâ şunu söyleyelim, Küçük Asya’da geniş bir alanda “nt” grubu “nd” olmuştur. Çoğu zaman da dental önünde nasal “n” düşer²⁸.

Şimdi bu Side kelimesinin esas formu, en eski şekli düşünülecek olursa: **šindya* > **sidba* > σίδη

Dental önünde “n” kaybolur ve sessiz harfin yer değiştirmesi sonunda “b” sedası öne geçer.

²⁸ *Minoica*, s. 86 ve n. 19, s. 87. Yunanca πέντε Pamphlia’da πέδε. Sonra Pamphylia’da labial bir dental zuhur eder ki kısmen “τF”, kısmen “π” ile ifade edilir.

Misal : *ΕστFεδιωζ = *Ασπένδιος.

Bu labial dental likçede “th”, Karya dilinde “π” olarak görülür. Bossert’e göre orta seslinin senkop’u sonucu hiyeroglif hititçesi “*Astawanda* > **Ασπενδος*” şekline geçmiştir. Bk. A. Heubeck, “ΑΣΠΕΝΔΟΣ” Nihayet alışılmamış konsonat gruplarının yer değiştirdiği görülüyor:

Yunanca τίπτε, * τίτπε (= Latince “quippe”) için.

**sindua*— > **σιδφα*>*σιδη*, İyon lehçesine geçer ve şehir adı “*Σιδη*” olarak görülür.

Şimdi sikke lejandına dönelim :

σιπ^οaw(?) × *(?)i* |

7 nci işaret okunmuyor: **ζ** ?

Side’cede (|) genitif işaretini gösterir. Diğerleri muhtemelen bir etnikon, genitifin çoğul şeklidir ve sikkelerdeki Yunanca ΣΙΔΗΤΩΝ lejandı gibi “Sidelilerin” anlamına gelmektedir. Kronolojik sıra ile tertip edilmiş Side’ce sikke lejandları büyük bir fark göstermezler. Bu görülen işaretler arasında da zamanla bir seda değişimi meydana geldiğini Brandenstein kabul etmemektedir²⁹.

Uzun lejandları ihtiva eden sikkeler dışında tek tek Side harfleri gösterenler de vardır. Bunları Apollon resmi ile beraber görüyoruz. Apollon, Side’nin baş tanrısı olduğuna göre bu harfler “*Polon*”un kısaltılmış şekli “*Po*” olmalıdır.

Bundan sonra ikinci tanrı “*Thana* =’Αθ^ηνα^η”dır. Sikkelerde “*th*” harfi vardır.

Bundan başka sikkelerde her iki tanrının isimlerinin kısaltılmış şekli, “*p, th*” işaretleri olarak görülür. Bazı sikkelerde ise bir üçüncü işaret daha vardır. Bu bizi bir tanrılar triasını düşünmeğe sevkeder. Bu durum Anadolu’da nadir değildir (Krş. Robert, *Hellenica III*, 1946, s. 75 v.d.d.). Brandenstein, bu üçüncü işareti “**ζ** =*i*” okuyarak “*p-th-i*” = “Apollon–Athena–İsis” triası düşünmekte³⁰ ise de Side’de böyle bir triasa dair elimizde ne arkeolojik ne de filolojik delil vardır³¹.

Side alfabesi ile Kıbrıs hece alfabesi arasındaki akrabalığa gelince bunu tesbit pek kolay değildir. Coğrafi bakımdan bir yakınlık olmasına rağmen Pamphylia sikke yazıtlarında sadece iki harf (Br. n. 20 ve 23) Kıbrıs alfabesinden alınmıştır.

Side ve Kıbrıs yazısı sağdan sola yazılmaktadır. İşaretler mukayese edilirken çok dikkat ister. Yalnız şekil değil, şeklin ifade ettiği seda eşitliği de önemlidir. Şekil benzerliği insanı çok defa hataya sürükler.

²⁹ *Minoica*, s. 87.

³⁰ *Ay. y.*, s. 87.

³¹ A. M. Mansel, *R E*, Suppl. – Bd. X, st. 891 v.d.

yebilir. Meselâ, + işareti Küçük Asya'da çok farklı ses kıymetini temsil eder. Lykia'da (h), Lydia'da (p), Yunanca'da (chi) sedası verir.

Her iki alfabedeki yazı karakterleri mukayese edilecek olursa, Side şekillerinin eksenleri dikey, Kıbrıs alfabesinde ise yatay eksenlilerin de mevcudiyeti görülür³².

Side yazıtlarında yazının güzelliğine de önem verilmiştir. “w” (Br. n. 20), Side yazısının (\lesseqgtr) işaretidir ki, Pamphylia Yunan yazıtlarında da kullanılmış ve M.ö. IV. y.y. Side sikkelerinde görülür. Eski Side sikkelerinde (\sphericalangle) yatay eksenler, daha yeni sikkelerde ise (\lesseqgtr) dikey eksenler görülmektedir. Benzer durum (Br. n. 3)'de mevcuttur: Side harfi “ $\mathcal{K} = l$ ” sedası, Kıbrıs alfabesi “ $\sphericalangle = la$ ” hecesi, aynı ses kıymetini veren Kıbrıs işaretinin sadece 90 derecelik bir dönüşüdür.

İkinci önemli fark ise Kıbrıs yazısının, açıkça görüldüğü gibi, bir resim yazısının kuvvetli bir şekilde üslûplaşması sonucunda meydana gelmiş olmasıdır. Side alfabesi ise basit geometrik şekiller göstermektedir³³.

Bossert ile Brandenstein'in Sidece harf listelerini mukayese edersek (Bk. res. 9 ve Belleten XIV, 53 (1950) lev. V), bunların n. 20'den itibaren farklı olduklarını görürüz. Bu da bazı sikke işaretlerinin farklı tefsir edilmesinden ileri gelmektedir. Bossert'in 23 n. lu işaretini, Brandenstein n. 2'ye koymuş ve ona “o” ses kıymetini vermiştir. Bunu da daha evvel bahsettiğimiz sikke lejandı “po” (=Polon=Απόλλων)'dan elde etmektedir. Yine aynı şekilde Bossert'in n. 20'si, Brandenstein'da n. 1 altında görülmektedir ve “ $\Omega = p$ ” ses kıymetini haizdir; bir evvelki “po” dan kazanılmıştır.

Brandenstein, henüz Sidece'de tesbit edilemeyen Pamphylia Yunancasının “ $\sigma = \Psi$ ” (muk. et. Br. n. 12) işaretini de buraya n. 23 altında kaydetmiştir.

Side yazı ve diline dair tesbit edilen esasları böylece gördükten sonra bunların son bulunan şehir kapısı yazıtının okunması hususunda ne dereceye kadar yardımcı olduğunu tesbite çalışalım.

Doğu şehir kapısı yazıtının harfleri çok yanyana yazılmış olduğu için kelimelerin nerede başlayıp nerede bittiğini tesbit etmek pek kolay

³² *Minoica*, s. 90, lev. 2.

³³ *Ay. y.*, s. 88.

olmayacaktır. Ayrıca yazıtın sağ ve sol bölümlerinde de kelime ayırıcı bir işarete tesadüf edilmiyor. Brandenstein'in tesbit ettiği Side harflerinden müteşekkil işaret listesindeki ses kıymetlerini yazıtımıza tatbik ederek yazıtın çevri yazısını deneyelim :

A = Yazıtın solunda, çerçeve içindeki bölüm.

B = Yazıtın sağındaki bölüm.

A bölümü :

- 1) P -t°-a-r?-[?]-x-[?]-p-th-a-m?-i[
- 2) **ϕ** -o-r-z? th-a-n-g?-o-r-z? i-t-r-[
- 3) t-a-ś-o-z? n?-g?-w-o-z? **p**-i-w-a-i
- 4) a-n-a-th- **ϕ** -m-a-t-a-z?

A bölümünde tesbit ettiğimiz yeni işaretler :

P ϕ ϕ ve daha evvel sikke yazıtlarından tanılan “ **ϕ** (Br. n. 20) = w?” işareti burada uzun bir yazıt içinde belgelenmektedir.

B bölümü :

- 1) u- **ϕ** -w-a-ś- **ϕ** a- **ϕ** -a-ś- **ϕ** i-z?-t-r-n?-[?]-[?]-[?]-u-a
|| -a u- **ϕ** -w-a-ś- **ϕ** m-a-ś-a-r-a-ś
- 2) g?-a-r- **P** - **ϕ** w-g?-i-t°-n- **ϕ** z?-i-u-a-z?-m- **ϕ** -w-a
P -a-z?-i-z?-t-r-a-t-a-ś **ϕ** -w-z?-a- **P** -o
- 3) p- **ϕ** - **ϕ** -i-u a-ś- **ϕ** **3** -n- **ϕ** - **ϕ** -a-r ś-a- **P** -a-z?- **ϕ**
P -o-z?-a-g? a-n-a-th- **ϕ** -m-a-t-a-z?

B bölümünde tesbit edilen yeni işaretler şunlardır :

ϕ > > 3 || ϕ P

Kelimelerin başı ve sonu, dolayısıyla cümleler belli olmamakla beraber şu noktalar derhal farkedilebilir :

1. Daha evvel bulunan yazıtlarda rastlanılmayan yeni işaretler : \mathcal{P} sikkeler üzerinde de \mathcal{P} şeklinde geçmektedir³⁴. \mathcal{Z} (Br. n. 20) daha evvel sikke lejandlarında görülmüş, burada ise ilk defa bir yazıtta tesbit edilmiştir. Diğer yeni işaretler altı tanedir; dikey yanyana iki çizgiden ibaret (\parallel) şekil belki bir rakkamı belirtmektedir. Bu yeni yazıtla Side harflerinin şekil listesi, yedi tane yeni işaret kazanmış oluyor : $\Psi \mathcal{P} \mathcal{X} \mathcal{Y} \mathcal{Z} \parallel \mathcal{3} \mathcal{S}$ ve \mathcal{Z} (bk. res. 10).

2. Okunup mânası anlaşılabilen kelimeler :

B. 1. satır sonundaki “*masara-s*”, daha evvel Apollonios biliguis’inde tesbit edilmiş olup muhtemelen “tasvir” mânasına gelmektedir (bk. yuk. s. 8, ve n. 22). Burada “-s” takısı ile çekimli, muhtemelen bir çoğul halinde görülüyor.

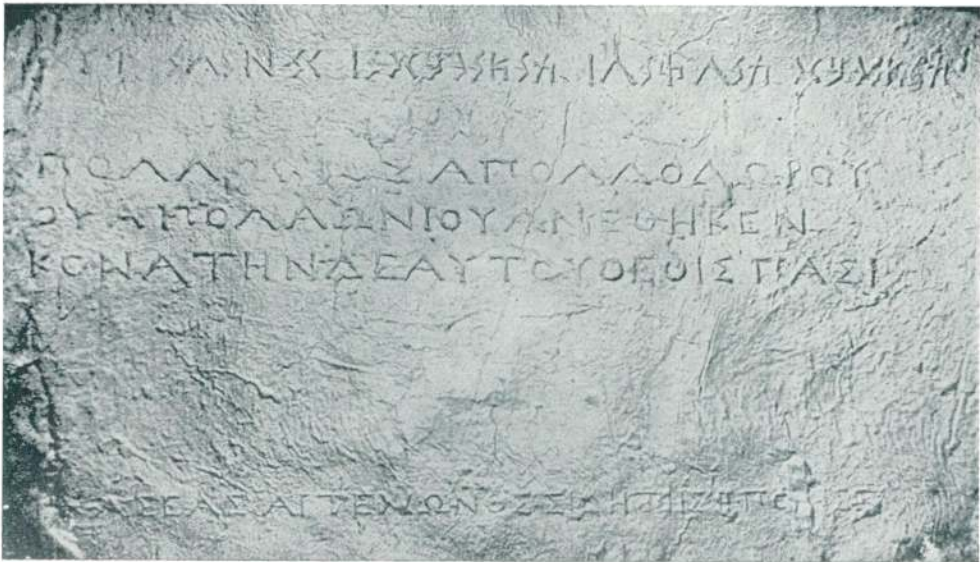
Diğer nazarı dikkati çeken kelime, A ve B bölümlerinin son kelimesi “*anath- \mathcal{X} -mataz?*”dır. Bu kelime bize Yunanca “tanrıya sunulan adak” manasını taşıyan “*ἀναθήματα*” kelimesini akla getirmektedir³⁵. Bu kelimenin neutrum pluralis şeklinin Sidece de bir ek “ \lceil (Br. n. 9) =z?” ile bitmesi ilgi çekicidir. Artemon biliguis’inde de “*χαριστηρία*” neutrum pluralis’e tekabül eden kelime “*mab?* \lceil *uaga* \lceil ” aynı işaret ile bitmektedir. Acaba Side dilinde neutrum pluralis için de “ \lceil =z? “veya “(a) \lceil =(a)z?” eki mi kullanılıyordu? Elimizdeki misallere dayanarak “ \lceil =z?”inin Sidece çekimde genitif halini belirttiği gibi ayrıca da neutrum pluralisi gösteren bir süfiks olduğu düşünülebilir. Diğer akla gelen bu ihtimal de, kelimenin son iki harfi olan ($\mathcal{Z} \lceil$)

³⁴ Prof. S. Atlan’ın bana tanıttığı Side sikkelerinde (M. ö. IV. y.y.), çoğunluk tanrı tasvirlerinin sağında aşağıdaki işaretler görülmektedir : $\uparrow \mathcal{H} = i k?$; $\uparrow \mathcal{B} = lk?$; $\mathcal{P} \mathcal{H} = (?) p$; $\mathcal{Z} = (?)$; $\mathcal{S} = a$. Krş. S. Atlan, *Sidenin V. ve IV y. y. Sikkeleri üzerinde araştırmalar*, Ankara, 1966, s. 49 (Halen baskıda olan eserin türkçe nüshası). Burada Prof. S. Atlan’a candan teşekkür ederim.

³⁵ Bk., Liddell-Scott, *A Greek - English Lexikon*, Oxford 1953.

Res. 1 — Side Apollonios yazıtı.

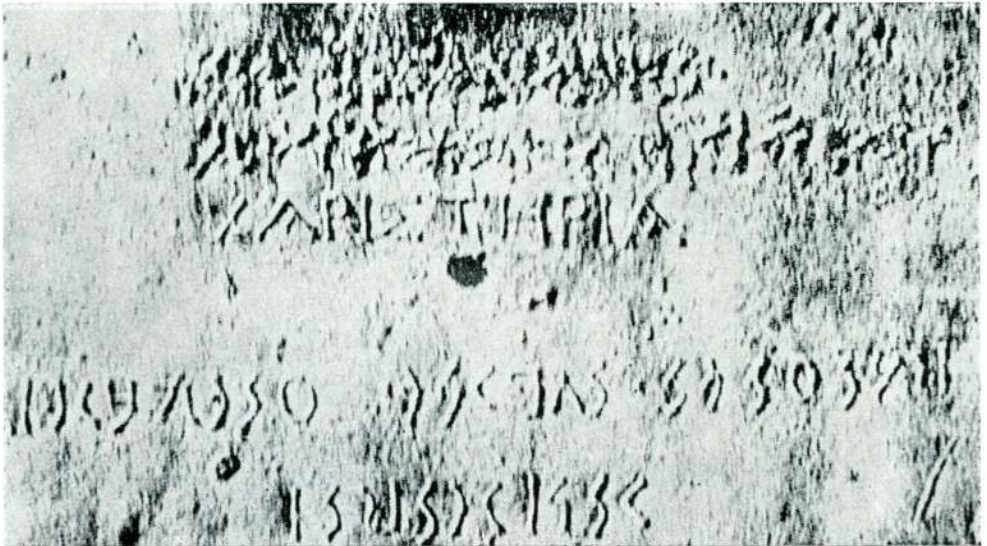

Res. 2 — Side Apollonios yazıtının estampajından çekilmiş fotoğrafı.

M. Darga

ΧΥΤ ΣΑΣΝΣ ΙΣΧΥΣΗΣΑ ΙΛΣΦΛΣΑ ΧΥΣΗΣΑ
ΠΟΛΛΩΝΙΟΣ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΥ
ΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΥ ΑΝΕΘΗΚΕΝ
ΚΟΝΑΤΗΝ ΔΕ ΑΥΤΟΥ ΘΕΟΥΣ ΠΑΣΙ
ΝΑΣΕΑΣ ΑΡΤΕΜΩΝΟΣ ΣΙΔΗΤΗΣ ΕΠΟΗΣΕ

Res. 3 — Side Apollonios yazıtının Bossert tarafından yapılmış kopyası.

Res. 4 — Side Artemon yazıtı.

ΑΘΗΝΑ
ΑΡΤΕΜΙΔΟΧΑΡΜΙΔΟΥ
ΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ

ΙΙΙΙΥΤΙΙΙΟ ΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙ
ΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙΙ

M. Darga

Res. 5 — Side Artemon yazıtının Bossert tarafından yapılmış kopyası.

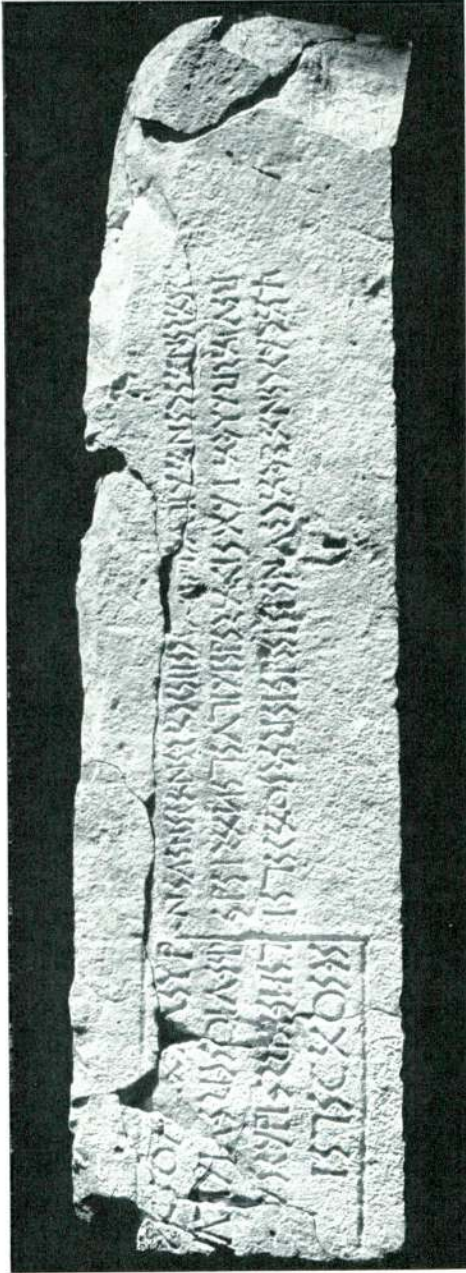
M. Darga

Res. 6 — Side doğu şehir kapısı yazıtı keşfedildiği esnada.

Res. 7 — Yazıtı tamamiyle meydana çıkarıldıktan sonra.

Res. 8 — Sidiye doğu şehir kapısı yazıtı.

M. Darga

Nr.	Wert	Ap.	Art.	Münzen
1	p	ʎ	ʎ	⌒⌒⌒
2	o	ʒ	ʒ	ʒ
3	l	κ		β
4	n	ϝ	ϝ	ϝ
5	i	ϣ	ϣ ϣ	ϣϣϣϣ
6	u	ϣ	ϣ	
7	r	^	^	
8	d	ϣ		
9	z?	I	I	I
10	a	ϣ	ϣ	ϣϣ ϣϣ
11	m	<	<	
12	ś	N		NNNN
13	k?	↑		↑
14	t°	Υ		Υ V
15	g?		ϣ ϣ	
16	th		0	⊙ ⊙
17			ϣ	ϣϣϣϣ
18	t		7	
19	b?		ʒ	
20	w			ϣ ϣ ϣ
21				♀
22				♀
23	ss	Pamphylich		ϣ

Res. 9 — Brandenstein'nm Sidece harfler listesi.

	Sesk.	Ap.	Art.	sikke	Doğusur y.
1	p	η	η	η η η	η
2	o	φ	φ	φ	φ
3	ρ	κ		κ	
4	π	θ	θ	θ	θ
5	ι	υ	υ	υ υ υ υ	υ
6	υ	κ	κ		κ
7	ι	∧	∧		∧
8	d	υ			
9	ζ?	ι	ι	ι	ι
10	α	ς	ς	ς ς ς ς	ς ς ς
11	μ	<	<		< C
12	ς	N		N N N N	N
13	κ?	↑		↑	
14	ι	Υ		Υ ∨	Υ
15	φ		υ	υ	υ
16	θ		ο	ο ο ο	ο
17			ς	ς ς ς ς	
18	t		γ		γ
19	b?		ζ		
20	w			ς ς ς	ς
21				φ	
22				φ	
23	α Pamphylia			ψ	ψ
24	e?				ς ς
25					p
26					
27					}}
28) >
29					3
30					

Res. 10 — Mukayeseli Side yazı işaretleri listesi
(Darga).

(= -az?) işaretlerinin aidiyet gösteren bir ek, genitif'in daha ileri bir terkibi olmasıdır (bk. yk. s. 55).

Eğer hakikaten Yunanca bir kelime (anathemata), Sidece yazıt içinde bir ek i'e kullanılmışsa, Sidece yazıda, daha evvel tesbit edilemeyen (χ) işareti de açık bir "e" (Yunanca "η") ses kıymetini ifade etmelidir. Bu işaretin, B bölümünde 2. satırdaki kelimelerde, konsonlar arasında görülmesi bu teklifimizi destekler kanısındayız.

Daha evvelki yazıtlardan "a, i, o, u" vokalleri kazanılmıştır, eksik olan ve çok kullanılan bir "e" sedası kalmıştır ki, bu da "anathemata?" kelimesi sayesinde tesbit edilmiş oluyor. Bu suretle Side yazısında beş sesli harf (a, e, i, o, u) elde edilmektedir.

B bölümünde 1. satırda "uewaśe" ses kıymetlerini havi kelime, satırın sonunda "maśaraś" tan evvel bir kere daha görülüyor. Aklımıza cümle başını gösteren bir kelime artı bir demonstrativum gelmektedir. Demonsrativum'u "aśe"de görmek istiyoruz. Bu "aśe" unsuru B bölümünde 3. satırın 1. kelimesinden sonra da bulunuyoruz.

A ve B bölümlerinde özel adlara benzeyen kelimeler vardır. Bunlardan emin olarak gösterebileceğimiz isim A bölümünde 2. satırdaki "thangor- I" dur. Burada Apollonios yazıtının "Pordor- I" özel adına eşit bir form görülür (bk. yk. s. 54). "Thangor" "Αθηναγόρας" adının Side dilindeki şeklidir. Apharesis hali ve ortadaki "a"nın senkopu ve (I) = z? ile genitif hali belirtilmiş ve "thangorz?" şekli meydana gelmiştir. Özel ismin genitif hali, "Athenagorasın" anlamına gelmektedir. Bu suretle bu yeni özel isimle Brandenstein listesinin 5 no. lu işaretinin karşılığı "g?" deki soru işareti kalkmış olup "g" okunuşu kesinleşmiş oluyor. Bu isimden hemen evvel gelen " (P) orz?" kelimesinin de bu özel ad ile münasebette olması ihtimali mevcuttur.

B bölümünde satır 2'de sondan bir evvelki kelimenin de Yunanca "-stratos" elemanlı isimlere muadil bir özel ad " P az?iz?trataś" olması ihtimali imkân dahilindedir³⁶. Keza B bölümünde 3. satırın başında "p χ) iu" kelimesi de "Poloniu" yapısına (bk. s. 54-55) paralel eksiz bir

³⁶ Krş. F. Bechtel, Die historischen Personennamen des Griechischen bis zur Kaiserzeit, Halle 1917, s. 408-410.

nominatif hali gösteren özel bir ad olabilir. Çevri yazısından emin olmadığımız ve başları ile sonlarını ayıramadığımız diğer kelimeler hakkında tahminlere dayanan tekliflerde bulunmayacağız.

Burada yukarıda tesbit ettiklerimizi ilk sonuç olarak sunmakla yetiniyoruz. Zira dil bakımından yapılacak mukayese ve elde edilecek sonuçlar için halen mevcut olandan daha fazla miktarda yazılı malzemeye ihtiyaç vardır. Elimizdeki malzemenin incelenmesi Side dilinin fleksiyonel bir dil olduğunu göstermektedir. Side yazısının sağdan sola doğru yazılması, genellikle eski Anadolu yazı sistemlerinde görülen bir keyfiyettir. Side dilinin ait olduğu lisan grubunun tefrik meselesinde apharesis halinin görülmesi, özel adlarda *r-l* değişimi, eski Anadolu dillerinde ekseriya görüldüğü gibi özel adlarda eksiz bir nominatif hali, adjektif ile yapılmış özel adların genitif halinin teşkili (*X-onun*, *X-in*) gibi hususlar bu dilin de eski Anadolu dillerinin çoğunluğu gibi İndo-Avrupaî dil grubuna mensup olduğu lehinedir.

Eski Anadolu dilleriyle yakınlık gösteren Sidece'nin önemi bir Yunan dialektine tesir eden yerli bir temel dili inceleme imkânını vermiş olmasıdır. Bu vesile ile Side hâirlerine, Side dili malzemesini ve bu konudaki incelemeleri arttıracak yeni yazıtlar bulmalarını candan temenni ederiz.